

Nádobky na parfémy, vonné masti a oleje – nejstarší antické sklo ve sbírce Národního muzea (Od počátku výroby skla k vynálezu sklářské píšťaly)¹

HELENA SVOBODOVÁ

ABSTRACT: Containers for perfumes, spices and oils - the oldest antique glass in the collection of the National Museum (from the beginning of glass production to the invention of the blowpipe)

Core-forming technique is the oldest and most common way of producing glass vessels before glass blowing. Core-formed vessels suddenly appear during the second half of the 16th century. However, this technique achieved its apogee between the sixth and first centuries B.C., the glass bottles of this period, so called Mediterranean Vessels, can be divided into three major chronological groups. These luxurious vessels served as elegant containers for expensive scented oils, perfumes and ointments.

KEY WORDS: Core-formed glass – Mediterranean group I-III – Forgery – Scented oils

CONTACTS: PhDr. Helena Svobodová, Národní muzeum – Historické muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, Vínohradská 1, 115 79 Praha; helena_svobodova@nm.cz

Sklo je nestarším umělým materiálem vyrobeným člověkem. Raná historie jeho výroby zůstává nejasná, vzniklo pravděpodobně díky nějakému šťastnému náhodnému objevu, jehož okolnosti neznal ani Plinius Starší, který ve svém díle Kapitoly o přírodě objevení skla spojuje s tradovanou pověstí. Podle ní byla na pobřeží Foiníkie zahnána loď obchodníků se sodou. *Ti se tu procházeli roztroušeni a napadlo je připravit si jídlo. Když nenašli vhodné kameny na podložení kotlů, přinesli hroudy sody z lodí a rozdělali oheň. Soda se spekla s pískem a hle, z ohně vytékaly potůčky roztavené průhledné hmoty – a tak vzalo původ sklo* (Plinius, Kapitoly o přírodě, XXXVI, 26). Nehledě na Pliniovu historku, archeologické nálezy dokládající nejstarší výrobu skla nás dovedou do Mezopotámie (Sumeru) na konec 3. tisíciletí př. n. l., ovšem jsou to velmi vzácné nálezy a nejsou mezi nimi nádoby (skleněná tyč z Ešmunny, 23. století př. n. l. a hrouda opakního modrého skla z Eridu, 21. století př. n. l.; Barag 1985, 35; Sternini 1995, 11).

Vágní a chatrné znalosti o začátku výroby skla končí náhlou změnou – objevem techniky navalování skla na odstranitelné jádro, což je nejstarší a nejběžnější technika výroby skleněných nádob před začátkem foukání skla. Objev této techniky dost pravděpodobně

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2012 IČ 00023272). Knihovně Národního muzea, jmenovitě p. M. Královi, děkuji za trpělivé obstarávání výpůjček ze zahraničí. Foto: L. Káčová obr. 6–10; A. Waldhauserová obr. 11.

souvisí s výrobou fajánse, která byla známa již od konce 5. tisíciletí v severní Mezopotámii, a odtud se znalost její výroby šířila ve 4. tisíciletí do dalších oblastí a posléze i do Egypta (Stone-Thomas 1956, 37–84). Nádobky vyráběné navalováním skla na odstranitelné jádro se objevují náhle během druhé poloviny 16. a v 15. století př. n. l. na lokalitách, jako bylo Nuzi (ležící přibližně 200 km severně od Bagdádu), Aššur a Tell al-Rimah (50 km západně od Mosulu), částečně ovládaných nebo pod přímým vlivem churritského království Mitanni. Tato technika je nejstarší a nejrozšířenější výrobní technikou skleněných nádob a až do helénistického období zůstala zároveň nejběžnějším metodou zhotovování malých nádobek. Krátce po tomto vynálezu udělali churritští skláři ještě další významný krok dopředu objevem výroby monochromního a mozaikového skla, které zaznamenalo rozkvět ve 14. a 13. století (Barag 1985, 36). Současné s nádobami se vyráběla široká škála skleněných předmětů, jako byly různé korálky, cylindrická pečetidla, závěsky a malé amulety zpodobující bohy, demony a zvířata. Nejcharakterističtější jsou figurální závěsky z poloprůsvitného modrého nebo modrošedého skla ve vysokém reliéfu zobrazující nahé ženy s rukama na hrudi (obr. 1). Tyto figurky bývají ztotožňovány s bohyní Ištar (Astarté). I když technika výroby v otevřené jednodílné formě byla poměrně jednoduchá, zhotovení otvoru k zavěšení těchto předmětů vyžadovalo značnou obratnost.

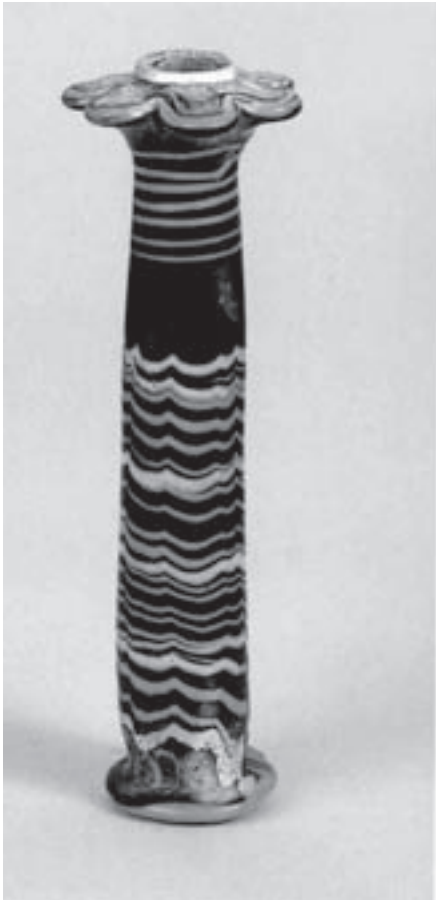

Obrázek 1 – Figurální závěsek, severní Sýrie, 16.–15. století př. n. l. (Podle Grose 1989)

Rychlý vývoj výroby skla v churritském království Mitanni v severní Mezopotámii ovlivnil ostatní oblasti. V Egyptě se skleněné nádoby objevují téměř současně, a přestože neexistuje přímý důkaz, že by byla znalost výroby do Egypta přinesena z mitannské oblasti, lze předpokládat, že tomu tak bylo. Tyto první výrobky, ať už to byly importy z Mezopotámie nebo díla místních řemeslníků, napodobovaly západoasijské skleněné zboží. Výroba skla v Egyptě kvetla během 18. a 19. dynastie. Sklo tohoto období je dokonce ještě lépe známé než mezopotamské díky rozsáhlým vykopávkám a suchému egyptskému klimatu. Většina nádobek plnila funkci obalů na aromatické oleje, vonné masti nebo parfémů, kterým se připisovala magická síla, pomazávaly se jimi sochy bohů, voněli se jimi účastníci náboženských obřadů a natírala těla zemřelých. V některých se uchovával antimonový prášek používaný k líčení očí (obr. 2) nebo léčiva. Lahvičky se uzavíraly zátkami z plátna nebo vosku. Kromě nádob se v Egyptě vyráběly různé malé skleněné předměty, zejména inleje v opakních barvách používané k ozdobení nábytku (např. Tutanchamonův zlatý trůn) i architektonických staveb.

Přímý důkaz, že bylo sklo na sklonku doby bronzové také vyráběno i v syrsko-palestinské oblasti nebo na ostrovech Kypr a Rhodos, neexistuje, ale písemné prameny i archeologické nálezy svědčí o tom, že tyto země byly zapojeny do obchodu se surovým sklem nebo s hotovými výrobky (Grose 1989, 55). Většina nádobek zhotovovaných navalováním skla na odstranitelné jádro nalézáných v této oblasti, až na několik výjimek, odpovídá stylisticky egyptským.

Ojedinelé nálezy skleněných nádob v mykénské oblasti jsou považovány za egyptské importy. Charakteristické pro mykénskou produkci jsou malé skleněné předměty zhotovované v otevřených kamenných formách. Většinou jsou to korálky nebo různé apliky, přívěsky, obdélné nebo oválné, s reliéfními motivy rozet nebo dvojitých volut. Tyto předměty se používaly jako ozdoby, navlékaly se na provázky a tvořily náhrdelníky, diadémy, ozdoby

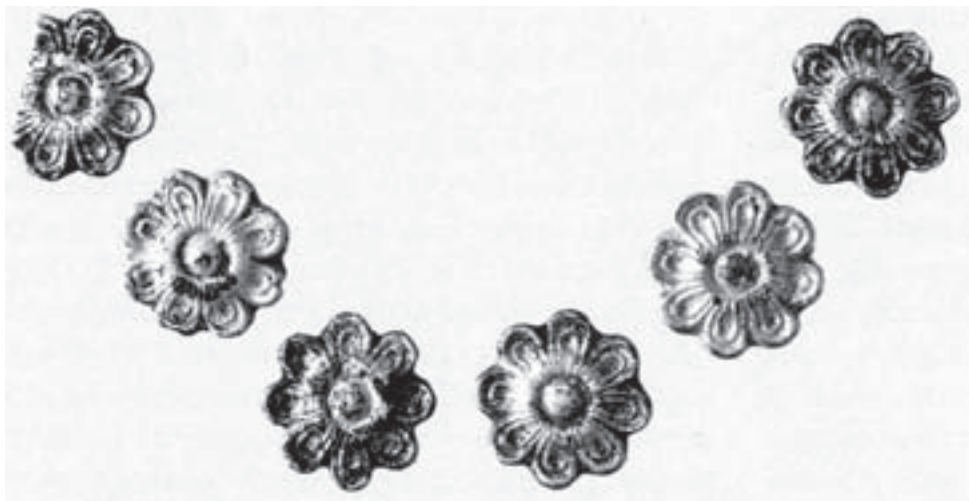

Obrázek 2 – Nádobky na černidlo, Egypt, 13. století př. n. l. (Podle Grose 1989)

vlasů nebo se používaly jako nášivky na šaty (obr. 3). Z větších předmětů byly na mykénských lokalitách nalezeny různé inleje a fragmenty ceremoniálních zbraní. Nacházejí se již v kontextu 15. století, většina pochází ze 14. až 13. století př. n. l.

Kontakty mezi egyptskými a mezopotamskými skláři pokračovaly i ve 14. století. Výraz starověkých Egyptanů pro sklo lze přeložit asi jako „kámen, který teče“ nebo „kámen, který se taví“, poprvé je o něm zmínka v análech vytesaných na jedné stěně chrámu v Karnaku z počátku 18. dynastie, jedná se o výčet darů určených bohu Amonovi. Sklo je zmiňováno přímo za zlatem a stříbrem, společně se vzácnými kameny jako lapis lazuli, tyrkys a malachit. Zmínka o skle se objevuje i na konci Nové říše o tři století později na Harrisově papyru, který dal sepsat Ramesse IV. (1151–1144). Obsahuje seznam darů, které jeho otec Ramesse III. poskytl chrámům (Schlick-Nolte-Lierke 2002, 19).

Nejčastější barvou skleněných předmětů pocházejících z druhé poloviny 2. tisíciletí z Egypta, Předního východu a Středomoří je tmavě modrá nebo středně modrá, modré barvy se dosahovalo příměsí mědi nebo kobaltu. O tom rovněž svědčí nález 170 až 175 skleněných ingotů většinou v modří lapisu lazuli z vraku nalezeného u Ulu Burun (Kaş, jihozápadní Turecko, kolem 1300 př. n. l.) s nákladem z východního Středomoří. V tomto

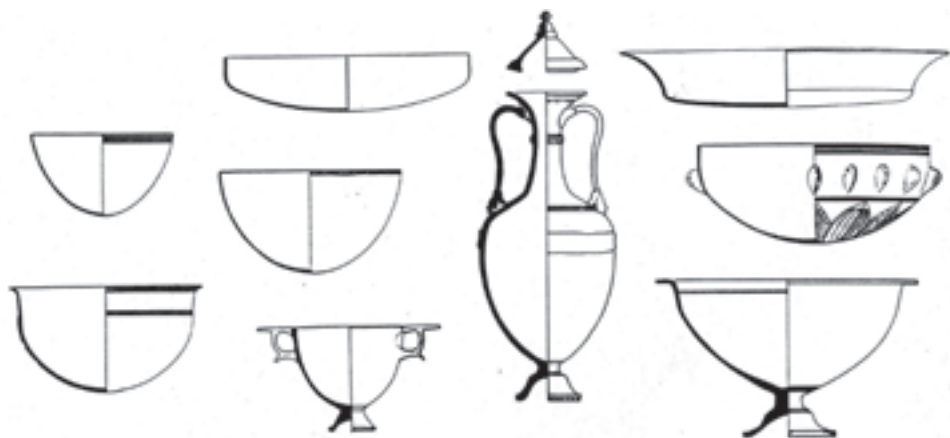

Obrázek 3 – Rozety s osmi lístky, přibližně 1400 př. n. l. (podle Bianchi 2002)

období mělo sklo imitovat drahé kameny a polodrahokamy, průsvitnost skla tedy nebyla žádána, někdy mírně prosvítá, ale nejčastěji je opakní. Modré sklo připomíná lapis lazuli nebo tyrkys, žluté má snad imitovat zlato. Sklo nebylo ceněno jako materiál sám o sobě, ale kvůli tomu, že dokázalo optimálně napodobovat vlastnosti vzácných a drahých materiálů. Přesto patřilo do sféry luxusních darů vyhrazených bohům a dominantním společenským vrstvám, jak svědčí nálezy v chrámových pokladech a palácích; sklo 2. tisíciletí se nachází jenom zřídka v soukromých domech. Rituální texty z Nuzi se zmiňují o skleněných nádobkách na jemný „parfémový olej“ a kromě využití jako obalu na drahé látky se používalo sklo i jako luxusní nádobí při palácových banketech. Že bylo sklo velmi ceněným a luxusním materiálem, tomu odpovídá i zmínka ve Starém zákoně (Píseň moudrosti) ... Nelze ji získat za lístkové zlato, její hodnota se nevyvážá stříbrem, nemůže být zaplácena ofirským zlatem, vzácným karneolem či safírem. Nedá se srovnat se zlatem či se sklem ani směnít za věci z ryzího zlata, natož za korál a křišťál... (Jób 28, 15–18)

První období výroby skla v Mezopotámii končí na konci 13. a na začátku 12. století v důsledku neklidu v této oblasti. Mízi i písemné zprávy týkající se výroby, což snad souviselo se zánikem královských dvorů a bohaté společnosti, která podporovala tento průmysl. Skleněné předměty nakonec z této oblasti zmizely a soudě podle archeologických nálezů objevily se znovu až za několik století. V důsledku zhroucení mykénské civilizace mízi sklo i z egejské oblasti a v Levantě zase v souvislosti s vpádem mořských národů, Aramejců a izraelských kmenů (Barag 1985, 39). K rozvoji sklářství dochází znovu na konci novoasyrského období ve druhé polovině 8. a v 7. století př. n. l. Ovšem neznámá to, že by sklo bylo během tohoto dlouhého období čtyř století neznámé. Drahé skleněné předměty se chovaly jako vzácný majetek a dědictví předávané z generace na generaci. Rozhodnout, zda se skleněné předměty příležitostně během tohoto období vyráběly, je předčasné. K renesanci sklářství však dochází jenom v Asii a ne v Egyptě, kde, jak se zdá, sklářský průmysl neexistoval až do doby, kdy začaly svou činnost proslulá alexandrijské dílny helénistického období (Harden 1969, 53).

První doklady o znovuoživení sklářské výroby pocházejí z Foinikie a Sýrie, kde se zhotovují slonovinové destičky a panely barevným průsvitným a opakním sklem. Skleněné

Obrázek 4 – Tzv. Canosa group, základní tvary (podle Grose 1989)

inleje se používaly k ozdobení a zdůraznění některých detailů postav a květin, které tak výrobky ze slonoviny barevně oživují (Barag 1985, 51). Otázkou zůstává, zda výrobci této slonoviny rovněž vyráběli i sklo, nebo zda jej dováželi z nějaké jiné oblasti (Grose 1989, 75). Výrobu inlejí záhy následuje znovuobjevení skleněných nádob snad během druhé poloviny 8. století př. n. l. ve formě mís různých tvarů a velikostí, většinou polokulovitých, které sloužily jako drahé stolní nádoby. Tyto misky se zhotovovaly spékáním drceného skla v otevřených nebo uzavřených formách a pak se upravovaly leštěním a broušením. Většina byla z jednobarevného skla, obvykle průsvitného téměř bezbarvého nebo lehce zelenavého a jenom vzácně z modrého, akvamarínového nebo purpurového skla. Skláři tohoto období evidentně napodobovali křišťál a další průsvitné kameny a již ne opakují lapis lazuli nebo tyrkys, které byly oblíbené ve druhém tisíciletí. Luxusní kovové a kamenné nádoby sloužily skleněným jako prototypy nejenom svými tvary, ale i výzdobou.

V době, kdy se v asyrských palácích objevuje toto luxusní zboží, se rovněž znovu objevují nádoby formované na odstranitelné jádro. Na rozdíl od sintrovaných a broušených nádob již nejsou tak vysoko ceněny, v palácích se objevují vzácněji než v soukromých domech. Znovu objevené nádoby se od svých předchůdců z pozdní doby bronzové značně liší, tvary jsou méně rozmanité stejně jako použití barev. Na začátku 8. století dorazila znalost výroby skla a skleněných předmětů na Balkán a do severní Itálie, první předměty vyrobené v této oblasti byly dlouhé cylindrické korálky-válečky zhotovené formováním na kovovou tyč. O něco pozdější jsou kulovité korálky, náramky a lučiky spon, pocházejí z etruských nebo italských pohřbů 8. a 7. století (Grose 1989, 81). Od 7. století se rovněž v Itálii objevují specifické nádoby z modrého, zeleného a hnědého (nebo žlutého) skla, nejčastěji oinochoai a alabastra, s tělem zdobeným plastickými výčnělky, vyráběné rovněž technikou navalování skla na jádro. Nalezeny byly v Etrurii (Orvieto) a předpokládá se jejich tamní výroba (Sternini 1995, 22). Na severu, v alpsko-adriatické oblasti, se zhotovovaly tzv. halštatské šálky vyráběné technikou navalování na pískové jádro zdobené „válcovanými“ vlákny a méně početné monochromní šálky podobného tvaru s řezanými nevýrazným svíslým žlábkem (Grose 1989, 82). Původ tohoto západního průmyslu je zdrojem mnoha debat, převažují dvě teorie. Podle jedné založili italské, etruské a alpské dílny migranti z Mezopotámie, podle druhé vznikly nezávisle, ale pod nepřímým vlivem foinické

nebo mezopotamské výroby nebo výrobků. Italský a etruský průmysl rané doby železné nezanechal žádný vliv na následujícím vývoji sklářství v Itálii a na západě.

Na konci 4. století př. n. l. dochází k oživení sklářské výroby v Egyptě v dílnách kolem Alexandrie. Není pravděpodobné, že by alexandrijské dílny představovaly přímé pokračování výroby skla z doby Nové říše, neboť je zde obrovský časový odstup. V Egyptě se sklo pravděpodobně nevyrábělo nebo jenom v minimálním měřítku po celých 700 let – od 11. do konce 4. století (Harden 1987, 3). V helénistickém období se kromě skla naválovaného na jádro středomořské skupiny III zhotovovalo i stolní nádobí tavené ve vícedílných formách z bezbarvého průsvitného skla, přirozeně zbarveného a v některých případech i monochromního záměrně barveného skla, a jemné „sendvičové“ sklo se zatavenou zlatou folií (Canosa di Puglia, jižní Itálie a Gordion, dnešní Turecko). Harden klade výrobu tohoto skla nazvaného podle nálezu v jižní Itálii „Canosa Group“ (obr. 4) do 3. století př. n. l. a připisuje je alexandrijským dílnám (1987, 262), podle Groseho vzhledem k rozšíření tohoto zboží a jeho koncentraci v jižní Itálii nelze vyloučit tamní výrobu a lze uvažovat o více výrobních centrech včetně ptolemaiovského Egypta (1989, 189). Kromě skupiny Canosa je pro helénistické období typická i výroba mozaikového skla. V náleзовém kontextu se toto sklo vyskytuje společně s monochromním sklem skupiny Canosa, jejich výroba musí být tedy současná. V polovině druhého století př. n. l. se v Levantě kromě skláren zhotovujících zboží středomořské skupiny III výrazně prosazuje výroba stolního nádobí z bezbarvého nebo přirozeně zbarveného skla zdobeného horizontálními drážkami (tzv. grooved bowls) provedenými soustruhem. Na jejich výrobu je použita jiná technologie, nejdříve se zhotovil plochý kruhový polotovár na rovném povrchu, po zchladnutí byl umístěn nad formu a dán do pece, kde se po zahřátí vlastní vahou vytvaroval podle formy. Největší koncentrace těchto nádob byla nalezena v osadě Tel Anafa v Horní Galileji. V této oblasti se rovněž zhotovovaly „žebrované misky“. Ke konci helénistického období se sklo stává dostupnější, zejména právě po vzniku dílen v syrsko-kyperské nebo syrsko-palestinské oblasti. Zásadní změnu pak přinesl vynález sklářské píšťaly a začátek výroby skla foukáním.

Navalování skla na odstranitelné jádro tedy představuje nejběžnější techniku výroby skleněných nádob před vynálezem foukání skla. Jádro se tvarovalo na kovové tyči, která umožňovala řemeslníkovi manipulaci. Složení jádra muselo být dosti stabilní, aby vydrželo zahřátí, když bylo pokryto horkým sklem, a zároveň dostatečně křehké, aby mohlo být odstraněno po zchladnutí skla. Na jádro se aplikovalo roztavené nebo viskózní sklo. Jakým způsobem tento proces probíhal, je předmětem diskuzí. Buď se ponořilo jádro do roztaveného skla, nebo se kolem něj ovíjelo skleněné vlákno. Pak se přidávala výzdoba tvořená různobarevnými vlákny. Nádobka se nakonec „válcovává“ na plochem povrchu. Cikcak motivy, klikatky a různé girlandy se prováděly zašpičatělým hrotem speciálního kovového nástroje. Znovu se povrch válcovává, při tom se barevná vlákna spojila s tělem nádoby a vytvořila hladký povrch. Zatímco byla nádobka na jádře, ještě se modeloval okraj a nožka nádoby. Připevnila se ouška, pak se nádoba pozvolna ochladila a nakonec po jejím definitivním zchlazení byla odstraněna kovová tyč a škrábáním bylo odstraněno jádro.

Podle Schlick-Nolte (2002, 43) se ve 2. tisíciletí na jádro přidávalo několik vrstev práškového skla, které byly následně nad ohněm zahřáté na vysokou teplotu, která sklo roztavila na předem připraveném a později odstraňovaném jádře. Práškové sklo se přidávalo v několika vrstvách, dokud nebylo dosaženo požadované síly stěn, vzor se pak prováděl zahřátím skleněných tyčinek různé barvy, které se ve formě vláken navíjely na povrch nádoby. V prvním tisíciletí pak byla podle Schlick-Nolte tato technika odlišná, nyní se navíjelo roztavené skleněné vlákno přímo na přehřáté jádro nádoby. Ovíjelo se v hustých otáčkách

kolem jádra, až bylo celé pokryté; čím bylo vlákno žhavější a otáčky rychlejší, tím bylo vlákno tenčí. Následně zdobení probíhalo stejným způsobem jako v přechozím období. Oblíbená barva byla tmavomodrá, světle modrá, červenohnědá, tyrkysová, mléčně bílá a tmavé odstíny přecházející až do černé. Vlákna se používají odlišné barvy, obvykle je to žlutá, tyrkysová nebo bílá, příležitostně se objeví i jednobarevné, nezdobené nádoby. Kysličník kobaltu barvil sklo na tmavomodrou, kysličník manganu na purpurovou a olova na žlutou. Přidáním cínu sklo dostávalo mléčně bílé zabarvení. Po odstranění jádra vždy zůstávají na vnitřních stěnách nádoby jeho zbytky, zejména pod plecemi nádoby, kam bylo obtížné se při vyškrabování dostat. Podle laboratorních rozborů jádro tvořila železitá hlína, stopové množství vápníku, křemičitý písek a rostlinná vlákna.

Ve druhé polovině prvního tisíciletí zaznamenaly skleněné nádoby vyráběné touto technikou největší obliby, šířily se po celém Středomoří a přilehlých oblastí, od Černého moře a Levanty na východě po Kyrenaiku, severní Afriku, Itálii a Španělsko na západě. Nádoby tohoto období lze rozdělit chronologicky do třech skupin (středomořská skupina I, II a III) na základě klasifikace D. Hardena (1981, 53–137), rozšířené D. Grosem (1989, 109–174) v časovém rozpětí od konce 6. století př. n. l. do prvního desetiletí n. l. V každé skupině se objevují nové tvary, dekorační motivy, nové barevné kombinace, jiné tvary uch apod., které nahrazují vzory a tvary typické pro předchozí období. V každé fázi se rovněž předpokládá existence nových výrobních center. Jejich lokace je však předmětem diskuzí, zatímco Harden a další badatelé dávají výrobu tohoto zboží na Rhodos, do jižní Itálie a do syrsko-palestinské oblasti, žádné tamní dílny zatím objeveny nebyly. Dílna nalezená na Rhodu byla činná na konci 3. a ve 2. století př. n. l.

Výroba nádobek tzv. středomořské skupiny vydržela po 500 let. Podobná technika – navalování skla na tyč – se rovněž používala ve Foinikii k výrobě korálků a závěsků-masek z červenohnědé, zelené a modrého skla s vlasy, očima a dalšími detaily provedenými v odlišných barvách (*obr. 5*). Nachází se i na punských lokalitách a také v Etrurii.

Středomořská skupina I (konec 6. až začátek 4. století př. n. l.)

Středomořská skupina I je největší a nejhomogennější skupinou s ohledem na tvar, barevnost a dekorativní prvky. Okolnosti původu dílen vyrábějících zboží středomořské skupiny I jsou rovněž předmětem diskuzí. Podle Hardena (1981, 52–53) se na konci 7. století přesunuli mezopotamští řemeslníci směrem na západ a usadili se na Rhodu, který byl v té době zapojený do výroby a obchodu s vonnými mastmi a oleji, a protože na uskladnění těchto látek bylo zapotřebí vhodných obalů, byl zde dostatečný důvod k zakládání místních sklářských dílen. Podle Groseho (1989, 110–111) však nemusí být velká koncentrace nádob zhotovovaných touto technikou na ostrově dostatečným důvodem k tvrzení, že se na Rhodu vyráběly. Mezi mezopotamskými výrobky a výrobky středomořské skupiny I existuje delší chronologický odstup, takže je obtížné mezi nimi předpokládat přímou souvislost. Ovšem

Obrázek 5 – Závěsek ve tvaru masky, polovina 5. století př. n. l. (Podle Schlick-Nolte 2002)

Obrázek 6 – Alabastron, H10-8252, alabastr; 5. století př. n. l.

značná koncentrace těchto nádob v egejské oblasti a v Černomoří, v oblastech dotčených řeckou obchodní aktivitou, podporuje teorii, že nejstarší výrobní centrum bylo skutečně někde na pobřeží Jónie nebo v některé východořecké komunitě egejské oblasti.

Nejrozšířenějšími tvary v této skupině jsou alabastron, amforiskos, aryballos a oinochoé. Nádobky skupiny I mívají prostřední velikost, nejsou ani velkých rozměrů, ani miniaturami. S výjimkou oinochoai mají diskovitý okraj, který sloužil zároveň jako aplikátor. Všechna alabastra a některé arybally této skupiny mají prstenčitá ucha, z kterých v dolní části vybíhá nahoru zvednutý „ocásek“. Kromě alabastra, které má starší egyptské prototypy, jsou to tvary typicky řecké, známé z hrnčířských athénských dílen. Skleněné arybally se používaly ke stejnému účelu jako jejich keramické protějšky, jak dokumentují scény na řeckých vázách; řečtí atleti na cestě do palestry mají tyto nádoby naplněné olejem zavěšené kolem zápěstí a objevují se rovněž ve společnosti strigilů. Běžně se ovšem používaly nádoby hliněné, skleněné mohly být cenou pro vítěze. Termín alabastron označuje nádobku téměř cylindrického tvaru se zaobleným dnem a širokým diskovitým okrajem s malým otvorem, která se používala na uskladnění kosmetických látek. Původně

byly vyráběny v Egyptě, kde se vyskytují od 16. století př. n. l. Zhotovovaly se ze sádrovice, běžně označovaného alabastr, který se hojně v Egyptě dobýval, teprve později se název materiálu přenesl na pojmenování tvaru. Do řeckého jazyka se slovo dostalo někdy mezi sedmým a pátým stoletím př. n. l. pravděpodobně prostřednictvím obyvatel Naukratis, řecké kolonie, která se stala důležitým obchodním centrem a prostředníkem výměny zboží mezi Egyptem a Řeckem. Zatímco Egypťané používali tyto nádoby k uskladnění antimonového prášku smíšeného s olejem, kterým si líčili oči, Řekové používali alabastra převážně na vonné oleje (obr. 6). Uchy se provlékaly řetízky nebo řemínky, které sloužily k přenášení těchto nádobek. Ve středomořské skupině I Grose rozlišuje několik podskupin (1989, 111). Class I:A jsou opakně bílé nádoby zdobené purpurovými nebo zelenomodrými vlákny. Nejběžnější je podskupina I:B z modrého skla zdobeného opakními bílými, žlutými a tyrkysovými vlákny, která tvoří horizontální paralelní linie nebo cikcak motivy.

Do středomořské skupiny I patří alabastron inv. č. H10-4686 (obr. 7). V. 9, 5cm, max. průměr 2,9cm. Tmavomodré sklo s opakni žlutou a tyrkysovou dekorací. Široký horizontální diskovitý okraj, krátké cylindrické hrdlo, zaoblené plece, cylindrické tělo, rozšiřující se mírně směrem ke dnu, konvexní dno. Pod plecemi dvě vertikální prstenčitá tmavomodrá ouška s protaženým knoflíkovitě zakončeným a nahoru zvednutým „ocáskem“. Žluté vlákno na okraji, druhé začíná na spodní straně. Navinuto je kolem dokola nejdříve horizontálně a pak tvoří cikcak vzor směrem ke středu těla, kde je přidáno tyrkysové opakni vlákno, které se střídá se žlutým. Pod tímto dekorem je navinuto další žluté vlákno

horizontálně kolem těla. Formováno na hliněné jádro, aplikovaná ouška a diskovitý okraj. Vlákna válcována. Dobře dochované až na odlomené hrdlo s okrajem (navazující střepe). Cf. Grose 1989, cat. nos. 69-76; Class I:B, Form I:2. Východní Středomoří (Rhodos?), konec 6.–5. století př. n. l.; též Schlick-Nolte 2002, V-5.

Středomořská skupina II (polovina 4. – polovina 3. století př. n. l.)

Výroba středomořské skupiny I končí náhle se závěrem 5. století, přesný důvod není znám, mohla v tom sehrát například svou roli peloponéská válka. Výrobní centra byla opuštěna a trvalo to nejméně dvě generace, než se objevují výrobky středomořské skupiny II (Grose 1989, 115). Objevuje se nový repertoár tvarů, nádobky mají jiná ucha a jinou výzdobu. Jediným dokladem pokračování tradice je stejná technika výroby a preference určitých barev. Rozšíření výrobků skupiny II se značně liší od skupiny I.

Nálezů z egejské oblasti je nyní daleko méně, žádný nepochází z Levanty, Egypta nebo západní Asie. Největší koncentrace se nachází v Itálii, zejména ve Velkém Řecku, kam Harden klade jejich výrobu (1981, 53). Podle novějších nálezů z Thesálie, Makedonie a Bulharska se předpokládá ještě jedno výrobní centrum snad v Makedonii. O existenci více výrobních center svědčí i rozmanitost skupiny II. Amforiskos se objevuje ve skupině II jenom vzácně, oinochoé se stává vyšší, aryballos zase čočkovitý. Novými tvary jsou hydriskos, dvouuchý džbán, unguentaria tenkostěnná i tlustostěnná a také stamnoi. Největší změnu lze pozorovat v dekorativních vzorech, namísto ústředního cikcak motivu obklopeného nahoře i dole horizontálně navinutými vlákny se objevuje „peříčkovitý“ neboli „zpeřený dekor“ ze dvou nebo tří barev vytvořený ve vertikálních panelech od plecí nádoby směrem ke dnu. Pokud se objeví cikcak motivy z předchozího období, jsou podány jinak ve spojení s vlnovkami či převrácenými girlandami.

Amforiskos inv. č. H10-1814 (obr. 8). V. 8,5 cm, maximální průměr 3,4 cm. Tmavozelené sklo (jevící se jako černé) s béžovo-stříbrným povlakem a opakní, světle béžovou dekorací. Úzký horizontální diskovitý okraj na konci zaoblený, vysoká cylindrická šíje, vejčité tělo se zahroceným dnem ukončeným delší tordovanou a nerovnou špičkou. Pod plecemi dvě pásková ucha původně dosedající těsně pod diskovitý okraj. Opakní béžové „válcované“ vlákno je navinuté ve dvou nepravidelných horizontálních liniích na hrdle, pod plecemi je upraveno v cikcak dekoraci a pokračuje v téměř horizontálních liniích k dolní části těla.

Obrázek 7 – Alabastron, H10-4686, středomořská skupina I, konec 6.–5. století př. n. l.

Obrázek 8 – Amforiskos, H10-1814, středomořská skupina II, 3. století př. n. l.

Obrázek 9 – Amforiskos, H10-2314, středomořská skupina III, druhá polovina 1. století př. n. l.

Formováno na odstranitelné jádro, vlákna jsou „válcována“ do povrchu, aplikovaná ucha, okraj a hrotitá nožka. Na plecích vertikální žebrování vzniklé při vytváření cikcak dekoru. Téměř kompletní, chybí části uch. Cf. Grose 1989, cat. no. 145; Class II:G, Form II:3B. Východní Středomoří nebo Itálie, 3. století př. n. l.

Středomořská skupina III (polovina 2. století př. n. l. - první desetiletí 1. století n. l.)

Od konce 3. století do poloviny 2. století pokračují ještě některé tvary ze skupiny II, i když vykazují odlišnosti od svých předchůdců. V každém případě od poloviny 2. století se objevují zcela nové tvary, které se redukcí prakticky na dvě formy, alabastra s dlouhou šíjí a těly cylindrickými až hruškovitými a vysoké amforisky s hrotitým dnem a s průsvitnými uchy. Je to vůbec poprvé, co dochází v historii této výrobní techniky k použití bezbarvého nebo průsvitného skla ve světle zelené, světle modré, zlaté nebo medové barvě. Těla nádob jsou nadále zhotovována ze středně modrého, kobaltově modrého, tmavě zeleného a zlatě hnědého skla a dekorativní vlákna jsou v kombinaci opakně bílá, žlutá nebo tyrkysová. Nádobky skupiny III jsou rozšířené po celém Středomoří, ale největší koncentrace je v oblasti syrsko-palestinské a na Kypru, sem jsou lokalizována hlavní výrobní centra. Přestože ve skupině III existují i atraktivní výrobky, obecně se dá říci, že jejich kvalita klesá.

Tato náročná technika výroby skla končí v polovině 1. století n. l., kdy ji zcela nahradila technika nová – foukání, která byla vynalezena kolem poloviny 1. století př. n. l. a která vytlačila různé starší techniky a zároveň přinesla nové možnosti.

Amforiskos inv. č. H10-2314 (obr. 9). V. 13,1 cm, max. průměr 5,3 cm. Opakně černé (?) sklo s béžovou opakní dekorací. Diskovitý nerovný okraj, svažující se směrem dovnitř, vysoké cylindrické hrdlo, ucha zahnutá v ostrém úhlu, výrazný přechod plecí ve vejčité tělo, zašpičatělé dno ukončené knoflíkovitým výčnělkem. Vertikální ucha z průsvitného, medově zbarveného skla začínají pod okrajem, zvedají se téměř do výše okraje a v ostrém úhlu se ohýbají a dosedají na plece. Opakní béžové vlákno horizontálně obíhá hrdlo a plece ve spirále, na těle je upraveno v peříčkovitý dekor. U konce těla horizontální linie z opakního vlákna. Navalováno na odstranitelné jádro, aplikovaná ucha, okraj a knoflíkovitá základna, válcované vlákno. Intaktní až na jedno ucho, na povrchu četné oděrky a otluky, místy irizující sklo. Cf. Grose 1989, cat. nos. 171-176; Class III:E, Form III:2B. Východní Středomoří, 2. století – polovina 1. století př. n. l.; též Stern-Schlick-Nolte 1994, cat. nos. 58-59; Kunina 1997, cat. no. 37).

Hrdlo amforisku inv. č. H10-4699, (obr. 10). V. fragmentu 6,5 cm. Silnostěnné tmavé, zelenošedé sklo (jevící se jako černé) s opakní žlutou dekorací. Nepravidelný diskovitý okraj, dovnitř mírně prohnutý. Z okraje vybíhá část ucha z prosvítajícího medově zbarveného skla. Cylindrické hrdlo s opakním žlutým vláknem horizontálně spirálovitě navinutým. Cf. Grose 1989, cat. nos. 171-176.

Tyto nádoby patří do středomořské skupiny III. charakterizované vysokým hrdlem, vertikálními uchy a tupou „knoflíkovitou“ špičkou tvořící základnu. Tělo bývá zdobené zpeřeným dekorem. Amforiskos představuje zdrobnělinu slova amfora, což je typický řecký tvar označující velké dvouuché nádoby s plynulou křivkou těla. Tyto nádoby zhotovovala prakticky poslední generace sklářů používající techniku formování skla na jádro, než zaujaly jejich místo výroby z foukaného skla.

Rozmach sběratelství starožitností, ke kterému dochází před první světovou válkou, s sebou nesl i poptávku po kopiích a reprodukcích. Zájem byl o předměty všeho druhu, ať už to byly kopie egyptských starožitností nebo etruských bronzů. Mnoho těchto výrobků se dostalo na umělecké trhy a posléze i do soukromých a veřejných sbírek. Výjimkou nebylo ani sklo. Trh s těmito výrobky podněcovaný náruživými sběrateli v Evropě i v zámoří nevyhnutelně vedl i k výrobě záměrných padělek s cílem podvést dychtivého kupce. Na jedné straně se tedy vyráběly poctivé reprodukcce, které se mnohem později za neznámých okolností dostaly na trh s uměleckými výrobky jako pravé starožitnosti, na druhé straně záměrné padělkly. Provenienci těchto výrobků není snadné nijak stanovit, vznika-

Obrázek 10 – Hrdlo amforisku, H10-4699, středomořská skupina III, polovina 2. století př. n. l. – první desetiletí n. l.

Obrázek 11 – Amforiskos, inv. č. H10-2310, novodobá imitace antického skla formované na jádro; fukané sklo

ly především v zemích nejvíce zapojených do obchodu se starožitnostmi všeho druhu. Na Blízkém východě to byl Egypt a Palestina, v Evropě Itálie, kde dochází v 60. letech 19. století k znovuoživení skláren v Benátkách a na Muranu. Zdaleka nejběžnější předlohou pro výrobu kopií a falz skleněných předmětů se v 19. století staly nádoby vyráběné ve starověku technikou navalování skla na jádro. V letech 1890 až 1910 se imitace těchto nádobek dostaly do téměř každé významné veřejné nebo soukromé sbírky v Evropě i zámoří. Tyto nádoby se pravděpodobně zhotovovaly v severovýchodním Španělsku a jižní Francii a druhým hlavním zdrojem byly Benátky (Grose 1989, 378). Skláři Murana disponovali nezbytnou zkušeností a navíc měli k dispozici autentické nádoby. Zdejší dílny měly již zkušenosti s replikami antického skla, zejména helénistických a římských mozaikových nádob, a nejméně o jedné zdejší firmě, Compagnia di Venezia e Murano, je známo, že vyráběla mezi lety 1880 a 1900 fukané kopie nádobek imitujících svým vzhledem sklo formované na jádro. Většina těchto nádobek volně připomíná antické protějšky, a až na některé výjimky se tvary, velikostí a proporcemi liší od svých předloh, a to se týká i barev, jejich kombinace a dekoru provedené-

ho z barevných vláken. Rovněž se objeví i tvary jako lékythos nebo velká amfora, které se u skla vyráběného na jádro nepoužívaly. Navíc jsou všechny vyráběny zcela jinou technikou, volným fukáním nebo fukáním do formy, díky čemuž nemají typické diskovité okraje a rovné podstavy, jako tomu bylo u nádobek modelovaných na jádro, ale mají složitěji profilované nožky a okraje typické pro fukané nádoby.

Do této kategorie nádob patří *amforiskos* inv. č. H10-2310 (obr. 11). V. 11,1 cm, max. prům. 5,9 cm. Purpurové opakní sklo (jevící se černě) s opakní žlutou, bílou, zelenou a červenohnědou dekorací. Trychtýřovitě rozevřené ústí, konkávní hrdlo, široké plece, širší vejčité tělo s diskovitou širší nožkou. Pod okrajem vyběhají vertikální ucha dosedající na plece. Na okraji ústí žluté opakní vlákno navinuté horizontálně ve dvou liniích obíhající začátek hrdla, další žluté neválcované vlákno horizontálně obíhá plece. Na těle silnější žluté vlákno lemované tenounkým zeleným, červenohnědým a bílým vláknem rozvolněné v široký zpeřený dekor. V dolní části těla dvě horizontální linie ze silného žlutého vlákna (válcovaného). Fukané sklo, nožka a hrdlo z jednoho kusu, aplikovaná ucha. Intaktní. Na dně stopy po druhé píšťale. Povrch těla pravděpodobně „ošetřen“ kyselinou.

Svým tvarem nádobka imituje středomořskou skupinu I, její nožka má však tvar charakteristický pro fukané nádoby a navíc jsou na dně patrné stopy po heftování (pripevnění na druhou píšťalu). Netypické jsou rovněž řady do široka rozevřeného peříčkového dekoru.

Podobnou výzdobu najdeme na lékythu z muranské dílny z konce 19. nebo začátku 20. století (cf. *Grose 1989*, cat. no. 699).

*Postíráš mi stůl před zraky protivníků,
hlavu mi olejem potíráš, kalich mi po okraj plníš.*
(Žalm Davidův 23, 5)

Nádobky zhotovované technikou navíjení skleněného vlákna na odstranitelné jádro sloužily od pozdní doby bronzové jako elegantní obaly na parfém, masti a vonné oleje. Moderní výraz „parfém“ pochází z latinského *per fumum*, tedy proměna látek v něco roznášeného vzduchem. Ve starověku byly aromatické látky používány jako kadidlo při chrámových obřadech a rovněž v osobní hygieně. Míchaly se z nich vonné oleje a masti, k nimž se přidávaly nejrůznější ingredience. Tyto vůně byly vzácné a drahé, a proto není divu, že se uchovávaly v luxusních skleněných obalech. Nádobky s malými otvory byly vyhrazeny pro tekuté oleje, zatímco ty se širokým okrajem, jako byly například krateriskoi, byly vhodné pro pevné látky, jako jsou masti, které se tak daly snadno nabírat.

Podle Plinia Staršího masti svlažují a příjemnými prostředky odstraňují pach z úst vzniklý přejídáním (Plinius, Kapitoly o přírodě XIII, 1), mastmi se vzdávala i poslední čest zemřelým a po vyprázdnění obalu se lahvičky ukládaly do hrobu. Podle Tacita nebyla mrtvola Poppaeina spálena, ale byla naplněna vonnými mastmi, balzamována a uložena v hrobce Iuliů. *Mrtvola nebyla zničena ohněm, jak je římským zvykem, ale podle zvyku cizozemských králů byla naplněna vonnými mastmi a balzamována* (Tacitus, Letopisy XVI, 6). Dokonce když se v Římě rozšířila morová nákaza, plnili si obyvatelé města na příkaz lékařů nos a uši vonnými mastmi a neustále vdechovali vůni kadidel a aromatických látek, poněvadž někteří lékaři tvrdili, že se tak zabrání přijímání škodlivých látek ze vzduchu ... *A vnikne-li přece jen něco dovnitř, zdolá prý vše silnější prvek* (Héródianos, Řím po Marku Aureliovi I, 12).

Héródotos situoval vonné látky, z kterých se tyto masti a parfémy vyráběly, do exotické země, kterou byla v očích Řeků Arábie. Aromatické látky byly předmětem obchodu, který byl v rukou určitých jedinců a který probíhal podle rituálně stanovených procedur. Podle Plinia Staršího to byli v Arábii Minaeové a Sabaeové, kteří měli dědičné právo obchodovat s kadidlem a vyvážet je. Sběrači byli „posvátní“ a nesměli v době sklizně přijít do styku se smrtí nebo ženami (Plinius, Kapitoly o přírodě XII, 32, 58). Rostliny potřebné k přípravě aromatických látek a parfémů se svážely do chrámu Slunce, který ležel na území Sabaeů, tam se vršily na hromady, každý muž označil svou hromadu tabulkou označující množství a cenu, za kterou se měly prodat. Pak přicházeli obchodníci. Třetina sklizně byla určena bohům, tu si bral kněz. Slunce bylo patronem nejenom obchodu s myrhou a kadidlem, ale také s dalšími aromatickými látkami, jako byla skořice. Theofrastos píše, že skořice roste v hlubokých roklích, ve kterých žijí smrtelně jedovatí hadi. Proti nim si sběrači chrání ruce a nohy, a když skořici z roklí vynesou, rozdělí ji na tři části, jednu zanechají jako podíl slunci. A jakmile prý opustili místo, viděli, jak vzplane (*Detienne 1994*, 7). Spojení mezi kořením a sluncem je ještě patrnější v tradování doby, která je nejvhodnější pro sběr těchto rostlin. Mají se sklízet za nejteplejších dní v roce při vzestupu psi hvězdy. Sírius zářící jasným světlem se objevuje každým rokem 27. července několik okamžiků před východem slunce. Označuje začátek „psích dní“, doby, kdy je záření slunce nejintenzivnější ... *Síriův žár nám dohola sežihal pole, rostliny vadly, klas zaschlý nám odmítal výživu dát* (Vergilius, Aeneis III, 140). Objevuje se konstelace, která má v řeckých představách podobu běžícího psa s vyplazeným jazykem a která vyznačuje období roku, kdy se oheň slunce dostává

nebezpečně blízko zemi. Vzhledem k tomu, že mají aromatické látky a koření mnoho společného se sluncem, mohou růst jedině v regionu, který je vystavený jeho silnému žáru. Arábie je v Hérodotovi popsána jako suchá země pod žhavým jižním sluncem s nádhernou sladkou vůní, tak silnou, že je cítit už na moři, když se loď blíží k pobřeží. Podobně popisuje zemi i Diodóros Sicilský ...*Vskutku, dokonce i ti, kteří se plaví podél pobřeží a mohou být daleko od země, nepřijdou o porci potěšení, které tato vůně umožní; v létě, kdy vítr fouká od pobřeží, člověk shledá, že sladká vůně vyzařující z myrhy a dalších aromatických stromů proniká k moři...A protože vánek přináší ty nejvoňavější rostliny mořeplavcům, kteří se blíží k pobřeží, cítí směr vůní, lahodnou a silnou, a přitom léčivou a exotickou...V důsledku toho ti, co poznají tuto jedinečnou vůni, budou mít pocit, že je to ambrosie, o které se vyprávějí mýty, a nejsou schopni najít jiné pojmenování, které by se na ni hodilo a vyrovnalo by se jí* (Diodóros Sicilský, Historická knihovna III, 46, 4–5). O souvislosti žáru slunce s vůněmi se zmiňuje i Plútarchos v Alexandrově životopise...*vůně vzniká tím, že se vlhkost horkem vaří, jak soudí Theofrastos. Proto také suché a ohněm prosycené krajiny vydávají nejvíce libivých aromatických látek. Slunce totiž vlhkost vytahuje, jež jako látka rozkladu má v tělech převahu* (Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římů; Alexandr a Caesar 4).

Kromě ochranné a očištné role přinášely vonné látky také pocity radostné nálady, euforie, hrály svou roli i v erotice i při uzavírání manželství. Než byla nevěsta přivedena do domu budoucího manžela, ženy ji důkladně natřely vonnými mastmi. Erotická funkce vonných látek je dobře vyobrazena v Aristofanově Lýsistratě. Ženy, ve snaze přimět své muže ukončit válku, s nimi odmítají sdílet lože. Lýsistrata jim radí vytáhnout do boje vlastními zbraněmi: *To je právě to, co nás může zachránit, šat nachový a masti, pékné střevíčky a líčidla a naše roucha průsvitná* (Aristofanés, Lýsistrata 46–47). Vůně byly rovněž součástí religiózních obřadů, přítomnost boha byla vždy doprovázena božskou vůní. Používaly se v oběti jako aromatické esence přivádějící dohromady nebe a zemi, člověka a bohy, a stejně tak v úloze afrodisiaka přiváděly dohromady muže a ženy. Koření a aromatické látky tak hrají dvojznačnou roli, jsou to látky, které ve formě kouře stoupají vzhůru k nebi a jsou tedy spojeny s bohy, ale přesto rostou dole na zemi u smrtelných lidí. Navíc jenom za zvláštních podmínek času, místa a sklizně získávají své silné vlastnosti. Dvojsmyslné postavení aromatických látek a jejich zvláštní a mocné vlastnosti vysvětlují neuvěřitelné příběhy podané v Hérodotovi o způsobech, jakým jsou získávány. Koření roste v zemi, která sice byla ve vnímání Řeků reálná, ale přece jenom hodně exotická i mýtická – v Arábii... *v té jediné ze všech zemí roste kadidlo, myrha, obyčejná skořice (kasie), skořice kinnamómon a pryskyřice lédanon. Kromě myrhy získávají to všechno Arabové s námahou. Kadidlo sklízí tak, že pálí styrax...Kadidlonosné stromy totiž stráží okřídlení hadi, malí a pestří, ale početní na každém stromě* (Hérodotos, Dějiny III, 107).

Skořici získávají jinak. Ovážou si hovězími a jinými kožešinami celé tělo i obličej, jen oči nechávají volné, a tak přistupují ke skořicovému keři. Ten roste v mělkém jezeře a okolo něho a v něm se zdržují jakási okřídlená zvířátka, která se velice podobají netopýřům; pronikavě pískají a jsou bojovná. Je třeba si proti nim chránit oči a přitom loupat skořici. Kinnamómon získávají ještě podivuhodněji. Nedovedou povědět, kde roste a která země ji plodí, ledaže říkají, že se tak děje v končinách Dionýsova mládí. Větvičky, jimž podle Foiničanů říkáme kinnamómon, prý nosí velcí ptáci do svých hnízd, zhotovených z hlíny na strmých srázích hor v místech, kam se člověk nemůže dostat. Na to prý vymysleli Arabové to, že rozsekávají zdechlý skot, osly a jiná tažná zvířata na kusy co největší, vozí je do těch končin, pohazují je blízko hnízd a potom se od nich vzdalují. Ptáci slétají ke kusům dobytčat a vynášejí je do hnízd. Ta to ovšem nemohou vydržet, utrhnou se a spadnou na zem. Oni pak

přijdou a sbírají kinnamómon. Sebraná skořice kinnamómon se odtamtud dostává do jiných zemí.

Pryskyřice lédanon, které říkají Arabové ladanon (ladánium), je ještě podivuhodnější. Vzniká na nejsmrduťejších místech a nádherně voní. Nachází se ve vousech kozlů a roste jako klovatina na dřevě, hodí se do mnohých mastí a Arabové s ní s oblibou vykuřují (tamtéž, III, 110–112).

Člověk tedy nemůže tyto rostliny sklízet přímo, nezbytní jsou prostředníci ve formě zvířat. Skořice se získává prostřednictvím obrovských ptáků, které se musejí nalákat, sběrači kasie zase musejí čelit okřídleným zvířátkům, proti kterým je třeba se chránit. Některá jsou nepřátelská, jiná přátelská, některá jsou chtonická a jiná nebeská. V některých případech rostou tyto látky „dole“ obklopené vodou nebo v hluboké rokli, kde je střeží chtonické bestie, monstrózní netopýři nebo hadi. Aby sběrači tyto látky získali, musí použít staženou kůži zvířete (tedy nejedlou a nezkazitelnou). V jiných případech se koření nalézá „nahore“ v hnízdech nebeských ptáků, na vrcholcích člověku nedostupných skalisek. V tomto případě se musí ptáci lákat na kusy masa, které jsou v protikladu ke kůži jedlou, zkáže podléhající částí zvířete. Nebeští ptáci popadnou kus masa, vynášejí je nahoru do svých hnízd, a ta se pod jeho tíhou zřítí. Maso se tak vrací zpět tam, kde má být, kam patří, padá na zem a přináší dolů koření, kterého se zmocní lovci. Tak má člověk při sběru dvě metody, jejichž prostředky jsou navzájem obrácené. Vzájemné působení protikladů a prostředníků fungujících mezi protikladnými pojmy lze najít v legendě o magickém ptáku fénixovi. Fénix je pták slunce, o čemž svědčí zbarvení jeho peří: jeho pera jsou zlatá, jiná purpurová, se sluncem je spojen i tím, že přilétá z Arábie, ze země slunce. O jeho existenci se zmiňuje Hérodotos. ... *Je ještě jeden posvátný pták, který se jmenuje fénix...* (Hérodotos, Dějiny II, 73) Podobně jej vylíčil i Plinius Starší. ... *Říká se, že je velký jako orel; kolem krku se blýskavě třpytí zlatem, ostatně je purpurový s modrým ocasem, vyzdobeným růžovými pery* (Plinius, Kapitoly o přírodě X, 2). Pták spojený se sluncem je nezbytně spojený i s aromatickými látkami. Když se blíží konec jeho života, vydává se fénix do nejteplejších regionů země, ... *staví si hnízdo z výhonků divoké skořice a kadidla, naplní je vůněmi a v těch hyne* (tamtéž X, 2). Hnízdo poslouží jako hranice buď na nějakém vyvýšeném místě, nebo na vršku obrovského stromu. Ulehne na hromadu koření a suchého dřeva a vzplane prostřednictvím vznícení koření nebo díky přímému zásahu slunce. V každém případě tento způsob opět dokládá mimořádnou sílu aromatických rostlin. Z popela vzniká larva (červ), která roste a promění se ve fénixe. Tento pták symbolizuje opakovaný cyklus rození, umírání a znovuzrození. Fénix zaujímá v hierarchii života zvířat pozici odpovídající té, kterou mají aromatické látky v hierarchii rostlin, roli prostředníka, který má sílu svádět dohromady nebe a zemi, bohy a lidi.

Jak jsme byli svědky, vonné látky, masti a parfémové oleje tedy představovaly nepostradatelnou součást nejen občanského, ale i religiózního života lidí ve starověku. Spalovaly se při obětních obřadech, používaly se v palestrách, v lázních, v cirku, v osobní hygieně, plnily úlohu afrodisiaka a provázely nebožtíky na onen svět.

Literatura:

- Barag, D. 1985: Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum. London.*
Bianchi, R. S. 2002: Aegean Glass. In: Reflections on Ancient Glass from the Borowski Collection (R. Bianchi ed.) Mainz am Rhein.
Detienne, M. 1994: The Gardens of Adonis, Princeton.
Grose, D. 1989: Early Ancient Glass: The Toledo Museum of Art. Toledo

- Harden, D. 1969: Ancient Glass, II: Roman, The Archaeological Journal 126, 44--77*
- Harden, D. 1981: Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum, vol. 1, Core-and Rod- Formed Vessels and Pendants and Mycenaean Cast Objects. London.*
- Harden, D. 1987: Glass of the Caesars. Milan.*
- Kunina, N. 1997: Ancient Glass in the Hermitage Collection. St Peterburg.*
- Schlick-Nolte, B.-Lierke, R. 2002: From Silica to Glass. In: Reflections on Ancient Glass from the Borowski Collection (R. Bianchi ed.) Mainz am Rhein.*
- Schlick-Nolte, B. 2002: Catalogue of Ancient Glass Vessels. In: Reflections on Ancient Glass from the Borowski Collection. (R. Bianchi ed.) Mainz am Rhein.*
- Stern, M.-Schlick-Nolte, B. 1994: Frühes Glas der alten Welt : 1600 v. Chr. - 50 n. Chr.; Sammlung Ernesto Wolf. Stuttgart.*
- Sternini, M. 1995: La fenice di sabbia. Bari.*
- Stone, F.S.-Thomas, L.C. 1956: The Use and Distribution of Faience in the Ancient East and Prehistoric Europe. Proceedings of the Prehistoric Society, 22*